

Sak: Stortingsmelding samisk språk

Vår dato: 14.12.2022

Vår ref.: 22/11646

Til: Kunnskapsdepartementet

Saksbehandler, innvalgstelefon

Kopi til:

Innspillsnotat til stortingsmelding om samisk språk, kultur og samfunnsliv

1. Innledning

Statsforvalteren i Trøndelag viser til invitasjon til å komme med innspill til arbeidet med den planlagte stortingsmeldingen om samisk språk og kultur. Vi viser også til vår høringsuttalelse i høringen om endringer i samelovens språkregler.

Som en del av den regionale statsforvaltningen har Statsforvalteren i Trøndelag ulike oppgaver inn mot primært den sørsamiske befolkningen, og embetet har i tillegg forvaltningsansvaret for all reindrift sør for grensen mellom Nordland og Trøndelag. Dette gir embetet et godt utgangspunkt for å kunne uttale seg om problemstillinger innenfor meldingens virkeområder.

2. Hovedbudskapet

Statsforvalteren er Kongens og regjeringens representant i fylket, og embetet skal virke til gagn og beste for fylket og ta de initiativ som finnes påkrevd. Dette ligger i bunnen for vårt innspill. Utfordringsbildet er dels basert på våre observasjoner og vurderinger fra embetet og dels på dialogen med de samiske forvaltningskommunene i vår region. Statsforvalteren i Trøndelag har innledet et verdifullt samarbeid med Trøndelag fylkeskommune, slik at vi er samkjørte og kan fremstå som en koordinert regional kraft.

Vårt hovedbudskap ved denne anledning er samlet i tre sentrale punkter.

1. Vi har dårlig tid. Det sørsamiske språket er, sammen med det lulesamiske, klassifisert som et sterkt truet språk ifølge UNESCO. Dette betyr at de og vi som jobber for å sikre samisk språk, kultur og samfunnsliv må prioritere tiden godt. Vi vet mye om hva status er og, et stykke på vei, hva som skal til. Det er viktig å finne frem til effektive tiltak – og tiltak som henger sammen. Vi ser positive utviklingstrekk, og det er mulig å styrke betingelsene for samisk språk og opplæring gjennom helhetlig og samordnet innsats.
2. Det er nødvendig å utvikle en systemtenking om samisk språk og samisk opplæring. I dag fremstår policyen for samisk språk og kultur som fragmentert. Helhet og sammenheng må prioriteres.
3. Vi må erkjenne at vi ikke kan anvende majoritetssamfunnets metermål på samisk språkutvikling, opplæring og kultur. Gjør vi det har vi tapt.

3. Oppdraget og tallene

3.1 Embetets sørsamiske oppdrag

Statsforvalteren har flere oppgaver rettet mot det sørsamiske området. Denne oversikten er hentet fra tildelingsbrevet for 2022, da tildelingsbrevet for det kommende året ennå ikke er ferdigstilt fra KDDs side.

Embetet vil peke på følgende oppgaver. Embetet skal

- Ha et bevisst forhold til bruk av samiske språk
- Konsultere Sametinget eller andre berørte samiske interesser med målsetning om å oppnå enighet
- Føre kontroll med tilskudd til samisk i grunnsopplæringen, videregående opplæring
- Forvalte tilskudd til samisk i grunnsopplæring, opplæring i grunnskolen innenfor samiske distrikt
- Forvalte tilskudd til samisk i grunnsopplæringen, opplæring i grunnskolen utenfor samiske distrikt. Ordningen forvaltes av Statsforvalteren i Troms og Finnmark.
- Forvalte tilskudd til samisk i grunnsopplæringen, studiepermisjon til videreutdanning i samisk
- Bidra til at samisk språkopplæring for samiske barn i barnehager og samiskopplæring i grunnsopplæringen skjer i samsvar med gjeldende lover og forskrifter
- Embetet har forvaltningsansvaret for all reindrift sør for grensen mellom Nordland og Trøndelag. Størsteparten av denne reindriften er innenfor den sørsamiske befolkningen.

3.2 Tall for samisk opplæring

I inneværende skole- og studietall har vi følgende tall for barn i sørsamisk opplæring.

120 elever i grunnskolen får samisk opplæring i 2022/2023, mot 126 i 2021/2022.

Språkene fordeler seg slik:

Lulesamisk 6

Nordsamisk 50

Sørsamisk: 54

I videregående skole er det 30 elever som får samisk opplæring i år. 15 i sørsamisk og 15 i nordsamisk.

4. Robust, forutsigbar og helhetlig: Mot en systemisk tilnærming til kapasitet og kompetanse innenfor samisk språk og samisk opplæring

Som vi allerede har vært inne på betegner UNESCO sørsamisk som alvorlig truet, og både kommuner, språksentra, utdanningsmiljøer og kulturinstitusjoner gir uttrykk for en alvorlig tilstand som kanskje ikke er forenlig med Norges forpliktelser slik de er nedfelt i Grunnlovens § 108 og ILO-konvensjon nr 169.

Tilstanden for sørsamisk språk kan gjøre det utfordrende å opprettholde et forsvarlig nivå på tjenester innenfor kommunene i det samiske forvaltningsområdet innenfor barnehage og opplæring, samtidig som andre aktører innenfor rettsvesen, helse, kultur, næring og forvaltning har et behov for sørsamisk språkkompetanse. I sum handler dette både om kapasitet og kompetanse. Det er for få som besitter sørsamisk språkkompetanse, og den tilgjengelige kompetansen strekker ikke til. Dette utfordrer hele kompetanseløpet fra barnehage til høyere utdanning.

Riksrevisjonen undersøkte i 2018-2019 tilstanden for samiske elevers rett til opplæring i og på samisk. Rapporten formidler et broket bilde. Elever som ber om opplæring i og på samisk får oppfylt retten, men

tilbudet er ikke godt nok kjent utenfor det samiske kjerneområdet. Rapporten bemerker at det er svakheter i tilbudet om opplæring i og på samisk. Det er gjort for lite for å undersøke kvaliteten på opplæringen i og på samisk. Mangel på samiske læremidler svekker opplæringstilbudet. Knapphet på samisklærere er et vedvarende problem, og rapporten trekker frem at virkemidlene er mange og små, og de er spredt på mange aktører.

Med utgangspunkt i det samlede bilde for samisk språk og opplæring er vår overordnede vurdering at det er behov for et systemisk og helhetlig løft for samisk opplæring, språk og kultur. Det er gjennomført tiltak som isolert sett kan fungere, men om man betrakter samisk opplæring og språk som et delsystem innenfor vårt samlede utdanningssystem trår det klart frem at mangelen på en systemisk tilnærming er krevende og ingenlunde kan fortsette i det lange løp.

Vi vil trekke frem noen utfordringer og mulige løsninger på systemnivå.

1. Det er behov for en oppgavegjennomgang for å kartlegge om arbeidsdeling mellom aktører som har ansvar for sørsamisk opplæring er god nok og om den er klart kommunisert ut. Det er viktig å sikre en god arbeidsdeling mellom nasjonalt og regionalt nivå. Det regionale nivået er med sin lokalkunnskap en viktig og nødvendig aktør og medspiller.
2. På noen områder kan det være behov for å gjennomgå regulatoriske ordninger som er utformet på majoritetssamfunnets premisser, men som i en sørsamisk opplæringsammenheng fremstår som flaskehals. Dette kommenterer vi under de enkelte områder.
3. Finansieringen for samisk opplæring og språk bør gjøres mer stabil og langsiktig. Mange av de miljøene som har oppgaver innenfor dette området er små, og årlige svingninger kan gjøre dem sårbare for fluktasjoner i statlig finansiering. En stabil finansiering bidrar til at den institusjonelle infrastrukturen kan opprettholdes. Hvis man først bygger ned den institusjonelle kompetansen er det vanskelig å bygge den opp igjen.
4. Institusjoner og aktører som har oppgaver innenfor sørsamisk språk og opplæring bør i forlengelse av punkt 3 sikres stabil drift. I tillegg til en forutsigbar rammefinansiering bør man vurdere om disse aktørene får et drifts- og utviklingsoppdrag innenfor en 4-årig tidshorisont som kan gi rom for å håndtere driftsoppgavene som tilligger aktørene i tillegg til at aktørene sikres utviklingskapasitet for å kunne håndtere utviklingsoppgaver innenfor samisk språk og opplæring.
5. Finansieringen av kommunenes oppdrag innenfor opplæring i og på samisk bør gjennomgås. Det er viktig at ordningene ikke disfavoriserer de små samiske språkgruppene.
6. Det bør oppmuntres til tettere nettverkssamarbeid innenfor samisk opplæring og høyere utdanning.
7. Individrettede tiltak bør gjennomgås med sikte på å utnytte ordninger som man vet har effekt. Slike ordninger bør ikke være avgrenset til en bestemt landsdel slik som det er i dag.
8. Organisering av samisk barnehagelærer- og lærerutdanning må tilpasses fremtidige kandidaters behov og livssituasjon.

5. Utfordringer og tiltak innenfor enkeltområder

5.1 Barnehagen

Det er en økning av samisk barnehagetilbud i Trøndelag, slik at vi nå har en samisk barnehage og tre barnehager med samisk avdeling. Opprettelsen av disse tilbudene skyldes for en stor del "ildsjelvirksomhet", og ikke et systematisk offentlig engasjement.

Hovedutfordringen innenfor barnehagen er todelt. For det første er tilgangen på personale som har adekvat kompetanse innenfor samisk språk meget vanskelig.

Den andre utfordringen er at man ikke er i stand til å ivareta samiske barns rettigheter. Barnehageloven slår fast at barnehageeier skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur. Videre har kommunen som barnehagemyndighet ansvar for at "... barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur". (§ 10 i barnehageloven).

Manglende kunnskap og kompetanse i kommunene er en av grunnene til at dette ikke innfris. Vi tror at de fleste samiske barn i Trøndelag ikke går i samiske barnehager, men i ordinære barnehager, der det er mangel på kunnskap og interesse. Vi registrerer ikke barnehagebarnas etniske bakgrunn, og vi mangler derfor fullstendige tall for barnehageområdet.

En annen utfordring som man bør vurdere nærmere er om bemanningsnormer i barnehagen er tilpasset vilkårene for samiske barnehagers drift. Dette er en avveining mellom rimelige krav til kompetanse på den ene side og samiske barnehagers særskilte driftsvilkår på den annen side.

5.2 Grunnskolen

I grunnskolen er det relativt få som benytter seg av retten til opplæring i og på samisk. Dette kan bero på ulike årsaker. Det er viktig at myndigheter, institusjoner og skoler legger til rette for god informasjon om rettighetene til opplæring i og på samisk og at tilbudets kvalitet er tilstrekkelig god.

En praktisk utfordring er at opplæring i og på samisk ofte kolliderer med andre fag. Her har skoleeier og skoleledelse et særskilt ansvar for å legge opp undervisning i og på samisk på en slik måte at timeplante tekniske hensyn ikke blir en barriere for å gi tilbud til de som ønsker det. Dette er et ansvar som må ivaretas lokalt med nødvendige praktiske løsninger.

En tredje utfordring er at det ikke finnes tilstrekkelige data på kvaliteten i opplæringa. Riksrevisjonen peker på svakheter i organisering av fjernundervisningstilbud i samisk språk. Det bør vurderes om det skal gjennomføres et nasjonalt tilsyn på kvaliteten i opplæring i og på samisk.

Fra en av våre forvaltningskommuner meldes det at det er veldig krevende å få tak i ansatte som både har pedagogisk utdanning og kompetanse innenfor sørsamisk språk. Opplæringsloven åpner ikke for fast tilsetting av lærere som ikke defineres som lærere med godkjent utdanning. Dette gir liten forutsigbarhet og transaksjonskostnader for kommunen. Man bør her vurdere å åpne for et unntak i opplæringsloven slik at kommunene kan tilsette lærere med sørsamisk kompetanse, men uten godkjent utdanning, fast mot at disse lærerne kvalifiserer seg innenfor en gitt tidsperiode. Det bør også vurderes om masterkravet for å ta PPU skal praktiseres absolutt for denne lærergruppen, i alle fall for en overgangsperiode.

5.3 Videregående opplæring

I Trøndelag tilbys opplæring i samisk ved to videregående skoler i henholdsvis Grong og Røros.

Inneværende skoleår er det 32 elever som benytter seg av dette tilbudet, fordelt på 8 offentlige og en privat skole. På Grong og Røros går det 15 til sammen.

Vårt inntrykk er at ordningen fungerer godt. Elevene gir uttrykk for at de er fornøyde med tilbudet, men at timeplankollisjoner kan gjøre gjennomføring av tilbudet noe utfordrende. Fra Statsforvalterens side opplever vi at ressurskolemodellen som vi har i Trøndelag fungerer bra. En utfordring i den modellen er at elevene ikke går i en «samisk» klasse, så gruppe- og kulltilhørigheten med et samisk avtrykk er nok fraværende. Det er mulig det er en pris man må betale.

På området videregående opplæring ser vi behov for at et knippe virkemidler utnyttes, herunder

- Det er viktig å sikre gode læremidler. Dette handler både om finansiering så vel som om kapasitet og kompetanse.
- Fjernundervisningsdidaktikken bør styrkes. Fjernundervisning kan ikke få stempel som et annerangs tilbud.
- Særstipendordningen for de som ønsker å ta sørsamisk eller lulesamisk lærerutdanning er absolutt et gode vi må ta godt vare på.
- Vi er enige i at det er viktig å opprettholde et statlig videreutdanningstilbud for lærere som ønsker fordypning og studiepoeng i samisk språk.
- Vi bør utforske potensialet i et samarbeid over grensen mot Sverige.
- Økonomi knyttet mot språksamlinger må innrettes slik at den ikke blir en barriere for elevenes og deres familier for å delta. Språksamlingene har en viktig funksjon som «lim» i opplæringstilbudet.

5.4 Lærerutdanning og høyere utdanning

Innenfor høyere utdanning, herunder samisk barnehagelærer- og lærerutdanning, er det store uløste behov for å sikre tilstrekkelig kapasitet og kompetanse for oppvekstsektorene så vel som innenfor forvaltning, helse og andre viktige sektorer.

De senere år er det gjort et viktig arbeid for å få på plass et tilbud innenfor samisk lærerutdanning, men det er fortsatt et stykke vei å gå. Utdanninger med rekruttering til studiene og nødvendig kompetanse er en flaskehals for å sikre tilstrekkelig forutsigbarhet og et stabilt studietilbud. God planmessighet er et av de tiltakene som vi har løftet frem i kapitlet om mer systemisk tenking innenfor utvikling av samisk språk og opplæring.

Statsforvalteren er av den oppfatning at det ikke bør bli en for sterk spesialisering mellom UH-institusjonene. I stedet bør man tilstrebe en sterkere grad av nettverkssamarbeid og annet samvirke mellom lærestedene.

Det er videre behov for å se nærmere hvordan utdanningstilbudene er organisert og om utdanningen spiller godt nok sammen med læreplanverket. Studietilbudet bør vurderes organisert som desentralisert studium, slik at det er lettere å kombinere med jobb.

Universitetet i Tromsø, Nord universitet og Samisk høgskole må settes i stand til å tilby fullverdige løp innenfor samisk språk og kultur fra enkeltkurs via bachelorgrad opp til mastergrad. Behovet for kapasitetsbygging gjelder etter vår vurdering også vitenskapelig kompetanse, slik at de nevnte lærestedene settes i stand til å videreutvikle sin forskningsinnsats særlig innenfor samisk språk og kultur.

Som vi har vært inne på i kapittel 4 er det viktig å vurdere om det er individrettede tiltak som med fordel kan brukes for å styrke rekruttering til samisk lærerutdanning. Det kan dreie seg om stipendordninger eller tilbakebetaling av studielån.

5.5 Sørsamisk helse

Mangelen på kompetanse i samisk språk og kultur er noe vi må ta på alvor. Tilgang på helsepersonell som kan samisk og har kunnskap om samisk kultur er helt avgjørende for nasjonale mål om likeverdige helse- og omsorgstjenester. Dette er også avgjørende for rettsvernet til samiske borgere i møte med blant annet helsetjenestene.

Vi trenger at flere elever velger samisk og at flere fullfører videregående opplæring med samisk som språk. Vi trenger også at flere samer tar høgskoleutdanninger innen helse.

Regjeringen er opptatt av å sikre et likeverdig helse- og sosialtilbud til hele befolkningen, uavhengig av geografisk, språklig og kulturell bakgrunn.

Sameloven § 3-5, om utvidet rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren, slår fast at den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet for samisk språk, har rett til å bli betjent på samisk. Etter helse- og omsorgstjenesteloven § 3-10 skal kommuner innenfor forvaltningsområdet blant annet sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester, blir vektlagt ved utformingen av tjenesten. Det gjelder også den enkeltes utvidede rett til bruk av samisk språk i helse- og omsorgstjenesten etter sameloven § 3-5.

Tilgang på helsepersonell som kan samisk og har kunnskap om samisk kultur er helt avgjørende for nasjonale mål om likeverdige helse- og omsorgstjenester. Dette er også avgjørende for rettsvernet til samiske borgere i møte med blant annet helsetjenestene.

Det er ønskelig at flere elever velger samisk og at flere fullfører videregående opplæring med samisk som språk. Vi trenger også at flere samer tar høgskoleutdanninger innen helse for at primær- så vel som spesialisthelsetjenesten kan oppfylle målsettingene om et likeverdig helsetilbud for den samiske befolkningen – sett hen til det sørsamiske området.

5.6 Koblingen til reindriften

Statsforvalteren i Trøndelag har forvaltningsansvaret for all reindrift fra Trøndelag og sørover. Dette utgjør omtrent 20 prosent av den samlede norske reindriften. Som en del av embetets forvaltningsansvar innenfor reindrift, skal embetet sørge for en effektiv og kunnskapsbasert forvaltning av reindrifta. Reindrifta er en unik kulturbærer og vever sammen språk, kultur og næring. Dette kan også ha overslag mot videregående opplæring og høyere utdanning. Vi ser det som ønskelig at det er mulig å ta et lærlingeløp som reindriftslærling innenfor videregående skole som et viktig tiltak for å sikre kompetansetilgang til reindriftsutøverne. Videre vil embetet peke på at det er behov for å utvikle et tilbud innen reindriftsforvaltning og urfolksrett på universitets- og høgskolenivå.

5.7 Hverdagsrasisme og samehets

Både kvantitative så vel som kvalitative data viser at hverdagsrasisme og samehets er et utbredt fenomen det er vanskelig å få bukt med. Forekomstene varierer regionalt, men dette er en utfordring som stikker meget dypt. Undersøkelsen MIHA¹ viser at den arenaen unge samer oftest opplever dette er i skolen.

Det jobbes nå med å få frem fortellingene og stemmenes om bærer vitnesbyrd om hvordan dette opplever fra samenes side, herunder i regi av Samisk råd, et medvirkningsorgan innen Trøndelag fylkeskommune.

Det er behov for en konsolidert tilnærming til hvordan aktører med et oppdrag og ansvar innenfor sørsamisk språk, opplæring og kultur kan bidra som institusjoner med tyngde. Vi anbefaler at departementsfellesskapet går sammen om å definere hvordan ulike institusjoner som f eks statsforvalterembetene kan bidra i dette viktige arbeidet.

5.8 Språklig forvitring har ringvirkningseffekter

Som vi har vært inne på tidligere i dette innspillsnotatet er sørsamisk et sterkt truet språk. Selv om den sørsamiske språkgruppen ikke er tallrik, vil ringvirkningene av en ytterligere forverring av det sørsamiske språkets stilling og videre utvikling forplante seg til sørsamisk kultur og næringsutvikling. Språk, kultur og næringsutvikling er så sterkt innvevd i hverandre at bunnen i det sørsamiske samfunnsbyggverket svekkes om språket ikke kan opprettholdes. En satsing på sørsamisk er en god investering både for den sørsamiske befolkningen og for det norske majoritetssamfunnet.